

Yer kürəsi insanların ortaq evidir

Əli Cabbarov,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

COP29-un Azərbaycanda keçirilməsinə qərar verilməsi respublikamıza olan yüksək etimadın və inamın göstəricisi, dövlətimizin beynəlxalq təşkilatlarla formalaşdırdığı uğurlu əməkdaşlığın məntiqi nəticəsi, eyni zamanda ölkəmizin global problemlərin həllində məsuliyyətli tərəfdaş mövqeyinin təsdiqidir.

Ölkəmizin iqlim dəyişikliyi ilə mübarizə sahəsində qarşıya qoyduğu məqsədlərin global çağırışlarla sıx uzlaşması, həmçinin respublikamızın bununla bağlı müəyyən təcrübə qazanması da COP29 kimi mühüm beynəlxalq platformanın Azərbaycana həvalə edilməsini şərtləndirir.

Bu gün ölkəmizdə “yaşıl layihə”lər uğurla reallaşdırılır, ekoloji tarazlığı dəstəkləyən investisiyaların gerçəkləşdirilməsinə mühüm önəm verilir. Bununla bərabər, təkrar emal və çirklənmiş ərazilərin təmizlənməsi prosesləri diqqətdə saxlanılır.

Yeri gəlmişkən, dünyada, eləcə də Azərbaycanda “yaşıl enerji”yə keçidə indiki kimi önəm verilməsi təsadüfi deyil. Bununla bağlı BMT-nin bir hesablamasını xatırladaq. Bildirilir ki, əgər 2050-ci ilə qədər dünya əhalisi 9,8 milyarda çatarsa, mövcud həyat tərzini saxlamaq, lazımı təbii resursları gerçəkləşdirmək üçün üç planetin ekvivalentini reallaşdırmaq mühüm vəzifəyə çevriləcək. Başqa sözlə, bu, yüksək gəlirli ölkələrdə adambaşına düşən karbon izinin aşağı gəlirli ölkələrin səviyyəsindən 10 dəfə yüksək olması faktından irəli gəlir. Bir sözlə, hazırda beynəlxalq aləmi sağlamlıqla bağlı nəzərə çarpan böhran, çirklənmənin getdikcə geniş miqyas alması ciddi narahat edir. Buna görə də yaşıl enerji”nin istehsalına, həmçinin “yaşıl xidmət”ə, məsələn, elektromobillərin geniş yayılmasına üstünlük verilir.

Son illərdə ölkəmizdə ətraf mühitin, əl dəyməmiş təbiətin qorunub saxlanması üçün həyata keçirilən davamlı layihələr, o cümlədən Ermənistanın Qarabağı işğal altında saxladığı uzun bir dövr ərzində yeraltı və yerüstü sərvətlərimizi talamasına qarşı təşkil olunan ekoaksiyalar həmişə dünyanın diqqət mərkəzində olub. Bu gün planetin bir sıra yerlərində ekofəalların apardığı dinc ekoloji aksiyaların mahiyyəti də təbiət-insan vəhdətində sağlam düşüncənin, dərin humanitar məqsədlərin qalib gəlməsinə yönəlib.

Xatırladım ki, ekoloji aksiyalar hələ iki min il əvvəl qədim Roma dövründə hava və suyun çirklənməsinə qarşı, Çin və Hindistanda torpağın qorunması məqsədilə baş verib. Avropada orta əsrlərdə çoxsaylı ölümlə müşahidə edilən epidemiyalar da zaman-zaman ətraf mühitin çirklənməsinə qarşı mübarizəni gündəmə gətirib. İlk mütəşəkkil ekoloji hərəkət XIX əsrin sonlarında sənaye inqilabı zamanı çirklənmə, Avropada şəhərlərin böyüməsi ilə kənd yaşayış yerlərinin və eləcə də ABŞ-da vəhşi təbiətin qorunması ilə bağlı narahatlıqlardan yaranıb.

O zamanlar ABŞ Meşə Xidmətinin ilk rəisi Gifford Pinchot (1865-1946) tərəfindən hazırlanmış resursların mühafizəsinin ilk fəlsəfi düşüncələri təbii resurslardan ağıllı və səmərəli istifadəni özündə ehtiva edirdi. Daha sonra ABŞ-da həyata keçirilən digər ekoloji addımlar insanların təbiətin fəthlərindən təbiətin vətəndaşına çevrilməsi lazım olduğunu iddia edən biosentrik fəlsəfənin əsasını qoydu. Nəticədə, XX əsrin ortalarına qədər mövcud olan təbiəti mühafizə işləri ilə məşğul olan elmi təşkilatlarla yanaşı, müəyyən lobbi qrupları da fəaliyyət göstərirdi. Bu sahədə ABŞ dünyaya liderlik etsə də, Avropa və Okeanilyada da diqqətəlayiq layihələr reallaşdırılırdı.

1960-cı illərdən başlayaraq ətraf mühitin qorunması üzrə təkamül edən müxtəlif fəlsəfi istiqamətlər fəal qeyri-hökumət təşkilatları və ekologiya yönümlü siyasi partiyalar şəklində “yaşıl” siyasi hərəkatların yaradılması yolu ilə özündə siyasi güc də qazandı. Bu hərəkatların müxtəlifliyinə baxmayaraq, onları birləşdirən əsas cəhətlər ətraf mühitin qorunmasında, qərarların verilməsində təməl demokratiya, sosial ədalət və zorakılığa qarşı birgə mübarizə idi. Onların bu hərəkatı ekoterrorizmə, ağacların kəsilməsinə və mədəni sənayesi tərəfindən təbiətin korlanmasına qarşı (hazırda Qarabağda və Almaniyada olduğu kimi) haqlı mübarizə sayılırdı.

Bütün bunlara əsaslanaraq ekoaksiyaların humanitar məqsədini insan hüquqlarının qorunması kimi də izah etmək mümkündür. Belə ki, daha az sənayeləşmiş və ya inkişaf etməkdə olan ölkələrdəki ekoloji hərəkatlarda iştirak edən insanlar daha çox demokratikləşmə, siyasi və insan hüquqları, o cümlədən qadınların və yerli xalqların hüquqları kimi məsələlərdə kütləvi fəallıqda daha yaxından iştirak ediblər. Hindistanda meşələrin mühafizəsini qadınların hüquqları ilə əlaqələndirən Çipko hərəkatını və insanların ətraf mühit və inkişaf məsələlərində iştirak etmək hüququ uğrunda mübarizə aparən Taylanddakı koalisiya tipli “Yoxsullar Assambleyası”nı da bunlara misal göstərmək olar. İnkişaf etmiş ölkələrdə isə ekohərəkatlar

daha da irəli müstəviyə daşınaraq siyasi mübarizə zəminində seçki elektoratu toplamaq, əhalinin bu sahədə həssas təbəqəsinin səslerini qazanmaq üçün güclü bir vasitə kimi istifadə olunur.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1972-ci ildə Stokholmda keçirilən “İnsan Ətraf Mühit Konfransı”ndan sonra dünyada çoxtərəfli ekoloji sazişlərin bağlanması və öhdəliklərin götürülməsi daha da sürətləndi. Nəticədə, 1992-ci ildə Braziliyanın Rio-de-Janeyro şəhərində keçirilən 180-ə yaxın ölkənin və müxtəlif biznes qruplarının, qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirak etdiyi Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ətraf Mühit və İnkişaf üzrə Konfransı (Yer sammiti) ətraf mühitlə bağlı ictimai müzakirələrin xarakterini dəyişərək ona tamamilə yeni bir əhəmiyyət verdi.

Yaponiyanın Kyoto şəhərində 1997-ci ilin dekabrında qlobal iqlim dəyişikliyinə qarşı birgə tədbirlər məqsədilə 192 ölkənin bağladığı müqavilə, bundan sonra həmin istiqamətdə BMT səviyyəsində keçirilən sammitlər, həmçinin 2008-ci ildə təsis olunmuş və planetimizin gələcəyində payı olan dövlət və hökumət başçılarını, siyasətçiləri, sənaye liderlərini, sərmayəçiləri, iş adamlarını və gəncləri aktual məsələlərin müzakirəsi üçün bir araya gətirən və ötən günlərdə Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin də açılış mərasimində iştirak etdiyi Əbu-Dabi Dayanıqlılıq Həftəsi bu sahədəki ən mühüm beynəlxalq platformalardandır. Göründüyü kimi, bütün bu mühüm beynəlxalq ekoloji məzmunlu mötəbər tədbirlər son 30 ildə daha böyük əhəmiyyət və SSRİ-nin dağılması ilə yeni üzvlərlə güc qazanıb.

Burada qeyd etmək yerinə düşər ki, özünün qeyri-ekoloji addımları, təbii resurslardan rəşional deyil, hərc-mərcliklə istifadəsi ilə tarixdə qara ləkə qoymuş SSRİ-də və keçmiş sosialist blokunda bu sahədə inkişaf zəif olub. Məhz buna görə də hazırda həmin rejimin son tör-töküntüsü olan Ermənistanda fəaliyyətdə olan köhnə texnologiyalı və bütün bölgə üçün təhlükə yaradan Metsamor Atom Elektrik Stansiyasına, eləcə də Qərbi Zəngəzurdakı Qafan mis mədənlərinin vəhşicəsinə istismarına və uzun illər Qarabağın yeraltı və yerüstü sərvətlərinin talanmasına göz yuman hayların ekoloji mədəniyyətsizliyi heç də təəccüblü deyil.

Buna görə də Ermənistanın Türkiyə ilə sərhədboyu Araz çayını çirkləndirərək bütün bölgəni ekoloji təhlükə ilə qarşı-qarşıya qoymasına görə gələcəkdə ekoaksiyaların da təşkil olunacağını indidən proqnozlaşdırmaq mümkündür. Bəli, bu gün ekoloji prinsiplər cəmiyyətin dayanıqlı inkişafının əsas təməl sütunlarından biridir. Artıq coğrafi mövqeyindən və inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq, bütün bəşəriyyət başa düşür ki, yaşadığımız Yer kürəsi hamımızın ortaq evidir.